

УДК 37(477.63)»1804/1838»
DOI: 10.31376/2410-0897-2025-3-59-257-262

СТАН ОСВІТИ В МЕЛІТОПОЛЬСЬКОМУ ТА БЕРДЯНСЬКОМУ ПОВІТАХ У І ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

Гранченко Максим Віталійович

науковий співробітник відділу фондів

Миколаївський обласний краєзнавчий музей

аспірант спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки кафедри педагогіки та освітнього менеджменту

Навчально-наукового педагогічного інституту ім. В. О. Сухомлинського

Національний університет кораблебудування імені Адмірала Макарова

e-mail: granchenko.maksim.1998@gmail.com

ORCID ID: 0009-0003-1184-6917

У статті досліджено стан системи освіти Мелітопольського та Бердянського повітів (нині – це майже вся територія Запорізької області). На основі документів фонду 109 (Оріхівське повітове училище) Державного архіву Запорізької області проаналізовано діяльність закладів освіти, узагальнено дані про їх кількість, час заснування, місцезнаходження, кількість учнів та вчителів. Досліджено соціальну та гендерну структуру учнів на основі даних про кількість учнів різних соціальних станів та статей; зроблено висновки про рівень доступу до освіти різних соціальних прошарків населення, представників різних національностей та релігій, а також чоловіків і жінок. На основі співвідношення кількості учнів до чисельності населення здійснено орієнтовний підрахунок частки грамотних мешканців регіону. У регіоні, окрім державних закладів освіти, діяла розгалужена система шкіл та училищ у німецьких (менонітських) колоніях, мешканці яких були носіями передових освітніх традицій того часу. Порівняння системи державних освітніх закладів та системи менонітських закладів освіти дало змогу охарактеризувати регіональну освітню систему та оцінити її з огляду на імперські й загальноосвітні тенденції того часу. Усі дані про освітні заклади Мелітопольського та Бердянського повітів, час їх заснування, місцезнаходження, чисельність учнів та вчителів, станову та статеву структуру учнів в архівних джерелах були зведені писарем у зручні таблиці, що полегшують аналіз, і тому в первісному вигляді внесені автором до статті. Під час роботи враховано специфіку джерел – їх імперське походження – та здійснено необхідну критику цих матеріалів, що дало змогу зробити об'єктивні висновки без політичної заангажованості щодо реальної ефективності імперської освітньої системи в місті. Таким чином, ця праця є важливим доповненням до знань про історію освіти Запорізької області та Півдня України в період імперського авторитарного режиму.

***Ключові слова:** історія освіти, Запоріжжя, Мелітополь, Бердянськ, Оріхів, колонізація Півдня, меноніти, німецькі колонії на Півдні України, уїзне і повітове училища.*

Постановка проблеми. Головною метою статті є дослідження системи освіти в Бердянському та Мелітопольському повітах (сучасній Запорізькій області) у першій половині ХІХ століття, аналіз її структури, ефективності, доступу до освіти за ознаками статі та соціального стану, а також порівняння системи державних закладів освіти в регіоні з закладами освіти менонітських колоній.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З історії освіти Півдня України в ХІХ – на початку ХХ століття видано багато наукових робіт. З них варто виділити статтю І. Федорової та О. Чебан «Розвиток нижчих сільськогосподарських навчальних закладів Півдня України після другої половини ХІХ – початку ХХ століть» [1], статтю В. Вдовенко та О. Абрамової «Вплив освітньої автономії на якість освіти (на прикладі німецьких початкових училищ Півдня України кінця ХІХ – початку ХХ ст.)» [2] та тези М. Гончар «Діяльність національних меншин у розбудові нижчої професійної освіти на Півдні України наприкінці ХІХ – початку ХХ століття» [3].

Метою статті є дослідження стану освіти Мелітопольського та Бердянського повітів (сучасної Запорізької області) у І половині ХІХ століття, аналіз структури закладів освіти, рівня освіченості жителів регіону в той час, вивчення рівня доступу до освіти різних народів та гендерів.

Виклад основного матеріалу. Документи фонду Оріхівського повітового училища (Ф. 109) Державного архіву Запорізької області містять докладні відомості про навчальні заклади Мелітопольського та Бердянського повітів Таврійської губернії (сучасні Василівський, Пологівський, Бердянський і Мелітопольський райони Запорізької області). Згідно з архівними матеріалами, станом на 1838 рік у регіоні функціонувало лише п'ять державних навчальних закладів: повітове училище в місті Оріхів і чотири приходські училища: у Оріхові, Ногайську, Чернігівці та Великому Токмаку. Окрім державних установ, у німецьких (менонітських) колоніях сучасної Запорізької області діяла розгалужена мережа шкіл та училищ.

Загальна структура освітніх закладів того часу мала такий вигляд [4, арк. 443–645] (табл. 1):

Таблиця 1

Навчальні заклади Бердянського та Мелітопольського повітів у 1838 році

№	Назва закладу	Місце розташування закладу	Дата заснування (за старим стилем)	Кількість учнів на 1838 рік	Кількість учителів та персоналу
Державні заклади Міністерства народної освіти					
1	Оріхівське уїзне училище	м. Оріхів	19 березня 1812 р.	14	7 (2 наглядачі та 5 вчителів)
2	Оріхівське приходське училище	м. Оріхів	19 березня 1812 р.	34	1 вчитель
3	Ногайське приходське училище	м. Ногайськ (нині м. Приморськ Бердянського району)	26 березня 1826 р.	35	2 (попечитель та вчитель татарської мови)
4	Чернігівське приходське училище	Казенне поселення Чернігівка (нині с. Чернігівка Бердянського району)	3 вересня 1833 р.	29	3 (законовчитель та 2 вчителі)
5	Приходське училище в казенному селищі Великий Токмак (рос. Большой Токмак)	Казенне селище Великий Токмак (нині м. Токмак)	16 серпня 1836 р.	53	2 (учитель та законовчитель)
Усього				165	15
Державні заклади інших міністерств та відомств в німецьких колоніях					
1	Суспільне училище	с. Гальбштат (нині м. Молочанськ Пологівського району)	1 вересня 1835 р.	21	2
2	Суспільне училище	с. Орлов (нині Орлове Мелітопольського району)	1 січня 1822 р.	40	2
3	Сільська школа	с. Гальбштат (нині м. Молочанськ Пологівського району)	1 вересня 1804 р.	58	1
4	Сільська школа	с. Мунтау (нині м. Молочанськ Пологівського району)	1 вересня 1804 р.	71	1
5	Сільська школа	с. Шинау	1 вересня 1804 р.	40	1
6	Сільська школа	с. Фішау	1 вересня 1804 р.	53	1
7	Сільська школа	с. Линденау (нині Любимівка Пологівського району)	1 вересня 1804 р.	58	1
8	Сільська школа	с. Ліхтенау (нині с. Світлодолинське Мелітопольського району)	1 вересня 1804 р.	34	1
9	Сільська школа	с. Блюммштейн (нині с. Кам'янське Мелітопольського району)	1 вересня 1804 р.	41	1
10	Сільська школа	с. Минстерберг	1 вересня 1804 р.	42	1
11	Сільська школа	с. Алтонау (нині с. Травневе Мелітопольського району)	1 вересня 1804 р.	45	1
12	Сільська школа	с. Ладекоп (нині с. Владівка Бердянського району)	1 вересня 1804 р.	38	1
13	Сільська школа	с. Шензе	1 вересня 1805 р.	37	1
14	Сільська школа	с. Петерсгаген (нині с. Петерсгаген Пологівського району)	1 вересня 1805 р.	32	1
15	Сільська школа	с. Тігенгаген	1 вересня 1805 р.	29	1
16	Сільська школа	с. Орлов	1 вересня 1805 р.	39	1
17	Сільська школа	с. Тіге (нині Орлове Мелітопольського району)	1 вересня 1805 р.	24	1
18	Сільська школа	с. Блюменорт (нині Орлове Мелітопольського району)	1 вересня 1805 р.	35	1
19	Сільська школа	с. Розенрот (нині Орлове Мелітопольського району)	1 вересня 1805 р.	40	1
20	Сільська школа	с. Фірстенау (нині с. Лугівка, Пологівського району)	1806 р.	20	1
21	Сільська школа	с. Рікенау	1811 р.	61	1
22	Сільська школа	с. Маргенау (нині частина с. Благодатне Бердянського району)	1819 р.	67	1

23	Сільська школа	с. Лихтфельде	1819 р.	39	1
24	Сільська школа	с. Нейкірх (нині с. Ударне Пологівського району)	1819 р.	44	1
25	Сільська школа	с. Александерталь	1819 р.	35	1
26	Сільська школа	с. Шардау (нині с. Ільїне Бердянського району)	1819 р.	53	1
27	Сільська школа	с. Порденау	1820 р.	41	1
28	Сільська школа	с. Марлентал	1820 р.	43	1
29	Сільська школа	с. Руднервейде	1820 р.	63	1
30	Сільська школа	с. Гросвейде (нині с. Просторе Бердянського району)	1820 р.	56	1
31	Сільська школа	с. Францтал	1820 р.	51	1
32	Сільська школа	с. Паств (нині с. Квіткове Бердянського району)	1820 р.	29	1
33	Сільська школа	с. Фіретенвердер	1821 р.	43	1
34	Сільська школа	с. Александерволь	1821 р.	33	1
35	Сільська школа	с. Гнадгейм	1821 р.	45	1
36	Сільська школа	с. Тигервейде (нині с. Мостове Пологівського район)	1822 р.	54	1
37	Сільська школа	с. Лібенау	1822 р.	41	1
38	Сільська школа	с. Єлізабетталь (нині, можливо, Єлізаветівка Бердянського району)	1823 р.	44	1
39	Сільська школа	с. Вернерсдорф	1824 р.	66	1
40	Сільська школа	с. Фриденсдорф (нині с. Хмельницьке Бердянського району)	1824 р.	52	1
41	Сільська школа	с. Прангнау	1824 р.	39	1
42	Сільська школа	с. Шпарау (нині частина с. Довге Бердянського району)	1828 р.	77	1
43	Сільська школа	с. Контеніусфельд (нині частина с. Довге Бердянського району)	1832 р.	56	1
44	Сільська школа	с. Гнаденфельд (нині с. Богданівка Бердянського району)	1835 р.	58	1
45	Сільське училище	с. Молочне (воно ж с. Пришиб)	1804 р.	90	2
46	Сільське училище	с. Гофенталь	1804 р.	49	1
47	Сільське училище	с. Старий Нассау (воно ж Альт-Нассау, а нині с. Виноградівка Пологівського району)	1805 р.	73	1
48	Сільське училище	с. Вейнау (нині с. Благодатне Пологівського району)	1804 р.	80	1
49	Сільське училище	с. Дурлах	1809 р.	15	1
50	Сільське училище	с. Карлору	1815 р.	76	1
51	Сільське училище	с. Кронфельд	1825 р.	70	1
52	Сільське училище	с. Рейхенфельд (нині с. Плодородне Мелітопольського району)	1810 р.	84	1
53	Сільське училище	с. Костгейм (нині с. Показне Мелітопольського району)	1810 р.	44	1
54	Сільське училище	с. Лейтерогаузен	1804 р.	73	1
55	Сільське училище	с. Вассерау	1805 р.	55	1
56	Сільське училище	с. Новий Нассау (воно ж Ней-Нассау, а нині с. Суворе Василівського району)	1804 р.	57	1
57	Сільське училище	с. Гохштет	1811 р.	82	1
58	Сільське училище	с. Фрідріхсфельд (нині с. Роздол Василівського району)	1809 р.	98	1
59	Сільське училище	с. Грінтал	1811 р.	20	1
60	Сільське училище	с. Розентал (нині частина м. Запоріжжя)	1810 р.	64	1
61	Сільське училище	с. Новий Монтал (або Новий Монзал)	1804 р.	41	1

62	Сільське училище	с. Гендельберг	1810 р.	173	1
63	Сільське училище	с. Блюментал (нині с. Рівне Пологівського району)	1822 р.	71	1
64	Сільське училище	с. Тифенбрун (з 1945 року – с. Глибока Криниця, далі – невідомо)	1820 р.	63	1
65	Сільське училище	с. Вальдорф	1810 р.	53	1
66	Сільське училище	с. Старий Монтал (воно ж с. Альт-Монталь, а нині с. Заможне Пологівського району)	1804 р.	52	1
67	Сільське училище	с. Нейгофнун	1823 р.	113	1
68	Сільське училище	с. Розенфельд	1828 р.	46	1
69	Сільське училище	с. Нейгофнунталь	1828 р.	35	1
70	Сільське училище	с. Нейштутгард	1834 р.	23	1
Усього				3688	72

Згідно з наведеними даними, рівень грамотності в міських поселеннях залишався низьким. Так, за даними того ж документу, населення Великого Токмака в 1838 році становило 6822 особи [4, арк. 419]. У той же час у єдиному міському навчальному закладі – Великотокмацькому приходському училищі – навчалася лише 53 учні. Якщо припустити, що дітей шкільного віку було близько 30% від загальної кількості населення (приблизно 2047 осіб), то частка учнів становила лише 2,6% від потенційної кількості дітей. Відповідно, загальний рівень грамотності в містах регіону можна оцінити не більше ніж у 5%, а максимально – 9–10%.

Зовсім інша ситуація спостерігалася в німецьких (менонітських) колоніях. Наприклад, у колонії Алтонау на 259 мешканців налічувалося 45 учнів, тобто 57,7% від можливої кількості дітей. У деяких колоніях цей показник був ще вищим – до 73–75%. Так, у колонії Порденау на 185 жителів припадав 41 учень, що становить 73,2 % від потенційної кількості дітей. Отже, з урахуванням тих, хто здобув освіту раніше, рівень грамотності серед населення німецьких колоній сучасної Запорізької області можна оцінити в межах 50–80%, а в деяких навіть 90–100%. Це надзвичайно високий показник для того часу, адже навіть під час перепису 1897 року, через майже шість десятиліть, середній рівень грамотності в російській імперії не перевищував 21,1% серед чоловіків і 13,1% серед жінок.

Статева структура учнів має такі показники (табл. 2):

Таблиця 2

Гендерна структура учнів та учениць в закладах освіти регіону

Співвідношення учнів та учениць в державних училищах		Співвідношення учнів та учениць у школах німецьких колоній	
Учні	150 (91%)	Учні	1930 (53%)
Учениці	15 (9%)	Учениці	1737 (47%)
Усього	165 (100%)	Усього	3667 (100%)

Згідно з наведеними даними, кількість учениць у державних навчальних закладах становила менше 10%. Це засвідчує вкрай низький рівень доступу жінок до освіти та виражену гендерну нерівність у навчальній системі регіону. На противагу цьому, в освітніх установах німецьких колоній спостерігається явище, яке можна охарактеризувати як виняткову статеву толерантність в освіті: співвідношення хлопців і дівчат серед учнів майже однакове. У деяких випадках кількість учениць навіть перевищує кількість учнів. Наприклад, у сільській школі колонії Мунтау в 1838 році навчалася 30 хлопців і 41 дівчина, а в школі колонії Шензе – 17 хлопців і 20 дівчат.

Аналіз соціального складу учнів дає таку картину (табл. 3):

Таблиця 3

Соціальна структура учнів в училищах Міністерства народної освіти

Дворянство	13 (7,9%)
Діти оберофіцерів	25 (15,2%)
Духівництво	9 (5,5%)
Купецтво	5 (3%)
Міщанство	27 (16,4%)
«Поселяни» (частина селянського стану)	79 (47,9%)
Селяни	1 (0,6%)
Інші соціальні категорії	6 (3,6%)
Усього	165 (100%)

Аналіз таблиці засвідчує, що соціальна дискримінація в освітній сфері регіону не була надто вираженою: частка учнів із привілейованих станів (діти дворян, оберофіцерів, духівництва та купецтва) становила лише 30–35%, тоді як майже половину всіх вихованців склали селяни, а 16,4% – діти міщан. Такий розподіл пояснюється переважно аграрним характером економіки краю, через що кількість представників заможних і вищих верств населення була незначною порівняно з великими міськими центрами.

Висновки. Отже, система державної освіти Бердянського та Мелітопольського повітів у середині XIX століття мала ті ж самі проблеми, що й більшість регіонів російської імперії: обмежений доступ до навчання для широких верств населення, низький рівень грамотності та помітна гендерна нерівність. Рівень освіти на Півдні України залишався одним із найнижчих у державі, особливо серед жінок. Водночас соціальна нерівність у доступі до навчання проявлялася меншою мірою, ніж у більш урбанізованих регіонах імперії. На відміну від цього в менонітських колоніях, де населення дотримувалося європейських освітніх традицій, спостерігалася значно розвиненіша система шкільної освіти. Тут діяла широка мережа навчальних закладів, освіта була доступною практично всім дітям, незалежно від статі, а рівень грамотності наближався до повного. Таким чином, можна зробити висновок, що система освіти російської імперії XIX століття суттєво поступалася за рівнем розвитку європейським моделям того часу.

Список використаної літератури

1. Федорова І. В., Чебан О. М. Розвиток нижчих сільськогосподарських навчальних закладів Півдня України після другої половини XIX – початку XX століть. *Історія України*. 2025. Т. 36 (75), № 2. С. 146–151. URL: https://hist.vernadskeyournals.in.ua/journals/2025/2_2025/23.pdf.
2. Вдовенко В., Абрамова О. Вплив освітньої автономії на якість освіти (на прикладі німецьких початкових училищ Півдня України кінця XIX – початку XX ст.). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 65, Т. 1. С. 275–82. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/65_2023/part_1/43.pdf.
3. Гончар М. В. Діяльність національних меншин у розбудові нижчої професійної освіти на Півдні України наприкінці XIX – початку XX століття. *Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри* : зб. наук. праць. 2021. Вип. 8. С. 91–97. URL: https://www.academia.edu/49166475/ПІВДЕНЬ_УКРАЇНИ_ЕТНОІСТОРИЧНИЙ_МОВНИЙ_КУЛЬТУРНИЙ_ТА_РЕЛІГІЙНИЙ_ВИМІРИ.
4. Звіти, відомості, історичні довідки про діяльність училищ Мелітопольського повіту із зазначенням дати заснування, стану будівель, чисельність вчителів та учнів, 31 грудня 1837–23 грудня 1838 р. *ДАЗО* (Державний архів Запорізької області). Ф.109 Оріхівське повітове училище дирекції училищ Таврійської губернії, 1811–1875 рр. Оп.1. Спр. 51.

THE STATE OF EDUCATION IN MELITOPOL AND BERDYAN COUNTIES IN THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY

Hranchenko Maksym

Scientific worker in the department of funds

Mykolaiv region museum of local history

graduate student of the Department of Pedagogy and Education

V.O. Sukhomlynsky Educational and Scientific Pedagogical Institute of Admiral Makarov National Shipbuilding University

Introduction. *The article examines the state of the education system in Melitopol and Berdyansk counties (now almost the entire territory of Zaporizhia region). Based on the documents of fund 109 (Orikhov County School) of the State Archive of Zaporizhia region, the activities of educational institutions are analyzed, data on their number, time of foundation, location, number of students and teachers are provided. The social and gender structure of students is also analyzed based on data on the number of students of different social classes and genders, and conclusions are drawn about the level of access to education among different social strata of the population, representatives of different nationalities and religions, as well as among men and women. Based on the ratio of the number of students to the population, an approximate, approximate calculation of the share of literate residents of the region was made. In addition to state educational institutions, the region also had an extensive system of schools and colleges in German (Mennonite) colonies, whose residents were carriers of advanced educational traditions of that time. A comparison of the system of state educational institutions and the system of Mennonite educational institutions made it possible to characterize the regional educational system and evaluate it in light of the imperial and global trends of that time. All data on educational institutions of Melitopol and Berdyansk counties, the time of their foundation, location, number of students and teachers, class and gender structure of students in archival sources were compiled by the scribe into convenient tables that facilitate analysis, and therefore were included in the article by the author in their original form. During the work, the author took into account the specifics of the sources – their imperial origin – and carried out the necessary criticism of these materials, which allowed him to draw objective conclusions without political bias regarding the real effectiveness of the imperial educational system in the city. Thus, this work is an important addition to knowledge about the history of education in the Zaporizhia region and Southern Ukraine during the period of the imperial authoritarian regime.*

Purpose. The purpose of the article is to study the state of education in Melitopol and Berdyansk counties (modern Zaporizhia region) in the first half of the 19th century, analyze the structure of educational institutions, the level of education of the region's residents at that time, and study the level of access to education of different nations and genders.

Methods. Search, critique, and analysis of archival sources, compilation and analysis of statistical data, comparison of the state education system with institutions in Mennonite colonies

Results. The article highlights the structure of the educational system of Berdyansk and Melitopol counties in the first half of the 19th century, establishes data on educational institutions, dates of their opening, number of students and teachers. The gender and national structure of students is analyzed.

Originality. Based on archival sources, the first is the overall analysis of the education system in Berdyansk and Melitopol counties in the first half of the 19th century. The level of access to education of different nationalities, social classes and genders is analyzed. A comparison is made of two education systems that were relevant for the region: Russian, represented by state educational institutions, and European, represented by institutions of Mennonite colonies.

Conclusion. The state education system of Berdyansk and Melitopol counties in the mid-19th century had the same problems as most regions of the Russian Empire: limited access to education for the general population, low literacy rates, and significant gender inequality. The level of education in Southern Ukraine remained one of the lowest in the country, especially among women. At the same time, social inequality in access to education was less pronounced than in the more urbanized regions of the empire. In contrast, the Mennonite colonies, where the population adhered to European educational traditions, had a much more developed school education system. There was a wide network of educational institutions, education was available to almost all children, regardless of gender, and literacy rates were close to full. Thus, we can conclude that the education system of the Russian Empire of the 19th century was significantly inferior in terms of development to European models of that time.

Keywords: history of education, Zaporizhia, colonization of the Southern Ukraine, Mennonites, German colonies in Southern Ukraine, district and county schools.

Referenses

1. Fedorova I. V., Cheban O.M. (2025) Rozvytok nyzhchykh silskohospodarskykh navchalnykh zakladiv Pivdnia Ukrainy pislia druhoi polovyny XIX – pochatku XX stolit. [Development of lower agricultural educational institutions in Southern Ukraine after the second half of the 19th - early 20th centuries.]. *Istoriia Ukrainy*, 36 (75) 2, 146-151 [in Ukrainian].

2. Vdovenko V., Abramova O. (2023) *Vplyv osvitnoi avtonomii na yakist osvity (na prykladi nimetskykh pochatkovykh uchylshch Pivdnia Ukrainy kintsia XIX – pochatku XX st.)*. [The impact of educational autonomy on the quality of education (on the example of German primary schools in Southern Ukraine in the late 19th – early 20th centuries)] *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 65 1, 275-282 [in Ukrainian].

3. Honchar M.V. (2021) Diialnist natsionalnykh menshyn u rozbudovi nyzhchoi profesiinoi osvity na Pivdni Ukrainy naprykintsi XIX – pochatku XX stolittia [The activities of national minorities in the development of lower vocational education in the South of Ukraine in the late 19th and early 20th centuries] *Pivden Ukrainy: etnoistorychnyi, movnyi, kulturnyi ta relihiinyi vymiry*, 8, 91–97 [in Ukrainian].

4. Zvity, vidomosti, istorychni dovidky pro diialnist uchylshch Melitopolskoho povitu iz zaznachenniam daty zasnuvannia, stanu budivel, chyselnist vchyteliv ta uchniv, 31 hrudnia 1837 – 23 hrudnia 1838 r. [Reports, information, historical references on the activities of schools in Melitopol district, indicating the date of foundation, condition of buildings, number of teachers and students, December 31, 1837 – December 23, 1838]. (Fund 109 Orikhiv District School of the Directorate of Schools of the Tavria Province, 1811–1875 Inventory 1. File 51). Ukraine, State archive of the Zaporizhzhia region [in russian].

Авторське право ©2025 автори, всі права захищено. Автори погоджуються, що ця стаття залишається у відкритому доступі на умовах Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

Отримано редакцією 30.11.2025 р.

Прийнято редакцією 30.12.2025 р.

Опубліковано 30.12.2025 р.